

# İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE ARNAVUTLARIN EĞİTİM ÇALIŞMALARINDA ÖNEMLİ BİR AŞAMA: ELBASAN MAARİF KONGRESİ

ERCAN KARAKOÇ\* - MESUT YAVAŞ\*\*

## Giriş

Osmanlıların Balkanlar'a geçişiyle birlikte, bölgenin diğer yerlerinde olduğu gibi Arnavut toprakları Osmanlı egemenliği altına girmişti. Bu süreç aynı zamanda Türkler ve Arnavutlar açısından 14. yüzyılın ortalarından başlayıp 20. yüzyıla kadar devam eden ortak kader paylaşımının ve birlikteliğinin de başlangıcı anlamına geliyordu. Zira Osmanlıların bölgeye yerleşmesi, konuştukları ağız farklarına göre Gega, Toska, vd. gibi mahalli bölgelere ayrılmış olan Arnavutlar arasında İslamlaşma sürecini hızlandırdı. İslamlaşmayla birlikte imparatorluk bünyesinde önemli bir unsur haline gelen Arnavutlar; pek çok asker, ulema ve yüksek dereceli devlet adamları sayesinde Osmanlı Devleti'nin bir dünya imparatorluğu olarak tarih sahnesine çıkışında ve bu gücün yayılmasında önemli bir paya sahip oldular.

Bununla birlikte 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarını ciddi manada etkisi altına alan ve dönemin büyük devletlerinin siyasi merkezlerinden ciddi destek gören milliyetçilik akımları, Balkan milletlerini Osmanlı yönetimine karşı menfi yönde etkiledi. Her ne kadar Arnavutlar diğer milletlere kıyasla milliyetçilik akımlarından çok daha az etkilenmiş olsalar da söz konusu yüzyıl, Balkan ulusları için milli kimliğin inşası ve milliyetçiliğin yayılması bağlamında ayrılıkçı ayaklanmaların gelişim gösterdiği bir dönem oldu. Bu dönemde Osmanlı yönetimi, devleti modernleştirmek amacıyla hayata geçirdiği Tanzimat uygulamalarıyla birlikte yeni bir problemle, Arnavutluk sorunuyla da karşı karşıya geldi. Bu sorun, ayaklanmalar ve Arnavut aydınların liderliğinde gelişen kültü-

\* Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, İstanbul /TÜRKİYE, ercankarakoc@hotmail.com

\*\* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE, myavas07@gmail.com

rel hareketler şeklinde ortaya çıktı. Zira Arnavutlar, yönetimin merkezileştirilmesi başta olmak üzere zorunlu askerlik, yeni vergilendirmeler ve ‘Lek Dukakin Kanunu’ gibi geleneksel kanunların yerine, yeni düzenlemelere gidilmesinden oldukça rahatsız olmuşlardı. Bunun neticesinde ise özellikle yönetimin merkezileştirilmesi uygulamalarına bir tepki olarak bölgede ayaklanmalar baş gösterdi. Bu dönemde Arnavutluk’ta ortaya çıkan ayaklanmalar, ortak siyasal bir amaca hizmet etmekten ziyade, daha çok geleneksel ayrıcalıkların korunmasını amaç edinen birbirinden bağımsız isyanlar şeklinde yaşanmıştı. Arnavut milliyetçiliği olarak bilinen girişimin ilk ortaya çıkışı ise 1878 Berlin Kongresi sürecinde kurulan Prizren Birliği ile oldu. Bundan dolayı Arnavut milliyetçiliğinin doğuşu ve gelişimi, diğer Balkan milliyetçiliklerine kıyasla biraz daha geç bir döneme denk geldi.<sup>1</sup>

Balkanlar’da milliyetçiliğin dinsel ve dilsel temeller üzerine inşa edildiği bu yüzyılda tüm ulusal liderler dili, milli birliği oluşturmanın en güçlü harcı olarak görmüşlerdi. Aynı durum bölgede yoğun olarak yaşayan Arnavutlar için de geçerliydi ve Arnavutça, farklı din ve mezheplere mensup Arnavutları birleştirici bir unsur olarak görülmekteydi.<sup>2</sup> Nitekim Arnavutluk’ta yaşanan sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeler, 19. yüzyılın ortalarından itibaren milli bir Arnavut kültür hareketinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı.<sup>3</sup> Bu durumun ortaya çıkışında Tanzimat dönemi Osmanlı yönetiminin Arnavutça yayınlara ve Arnavutların kültürel faaliyetlerine karşı menfi bir tavır takınmayışının da etkisi bulunmaktaydı. Nitekim 1870’lerin başlarında Yanya Vilâyeti gazetesinin iki sayfasının Arnavutça yayımlanıyor olması, bu duruma örnek teşkil etmekteydi.<sup>4</sup>

Milli devlet oluşumunun en önemli ve en kritik unsurlarından birisinin milli bir dil ve eğitim anlayışı inşa etmek olduğu göz önüne alındığında, Arnavutların da bağımsızlık hareketlerinin ilk aşamasında bu ekseninde hareket ettikleri görülmektedir.<sup>5</sup> Dile dayalı bir ulusal kültür oluşturulması hedefi milliyetçi Arnavutların

<sup>1</sup> Nuray Bozbora, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, İstanbul: Boyut Kitapları, 1997, s. 164 vd, Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 291-301. Ayrıca bkz. Bilgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*, Büke Kitapları, İstanbul 2004, s. 25 ve 65; Banu İşlet Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, İstanbul: YKY, 2007, s. 13-18 vd.

<sup>2</sup> Çelik, *a.g.e.*, s. 31-34.

<sup>3</sup> Abdurrauf Sinno, *Osmanlı’nın Sancılı Yıllarında Araştırmalar-Kürtler-Arnavutlar 1877-1881*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2011, s. 195, 196.

<sup>4</sup> Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 262.

<sup>5</sup> Kemal Yakut, “Arnavutluk Bağımsızlık Hareketinde Alfabe ve Eğitim Tartışmaları”, *Balkanlar’da İslâm Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, Tiran Arnavutluk, 4-7 Aralık 2003, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 2006, s. 29.

ajandalarında ciddi manada yer almaktaydı. Bu nedenle Arnavutlar, ulusal bilincin geliştirilmesi amacıyla aralarındaki tek ortak unsur olan dilin geliştirilmesine öncelik vermişlerdi. Özellikle Berlin Kongresi sonrasında bu yönde yoğunlaşan çalışmalar, birleşik ve standart bir dil oluşturulması ve bu dilin eğitim ve yönetim kademelerinde kullanılmasının sağlanması biçiminde ortaya konulmuştu.<sup>6</sup> Nitekim bu konuda Boşnak ve Arnavutlar arasında bir kıyaslama yapan Peter Bartl, Arnavutlarda ortak kökten gelme ve ortak bir dili konuşma bilincinin, dini mensubiyetten daha kuvvetli olduğuna dikkat çekmektedir.<sup>7</sup>

Nitekim 1864'te İstanbul'da Arnavut Kültür Derneği şemsiyesi altında bir araya gelen bir grup Arnavut aydını kendi tarih, edebiyat, kültür ve folklorlarının yanı sıra Arnavut dili üzerine de araştırmalar yapmaya başladı. Hatta bu dönemde oluşturulan üç kişilik bir komisyon, Arnavut alfabesi üzerine çalışarak Latin alfabesine uygun bir alfabe dahi hazırlamış ve alfabe konusunda önemli bir aşama katettikten sonra Maarif Nezareti'nden Arnavutça eğitim talebinde bulunmuşlardı.<sup>8</sup> Bununla birlikte Arnavut aydınların istekleri gerek Ortodoks Fener Rum Patrikhanesi'nin itirazları, gerekse Osmanlı yönetiminin karşı çıkması nedeniyle sonuçsuz kalacaktı.<sup>9</sup>

1877 yılına gelindiğinde ise yaşadıkları toprakların işgal edilmesi riskiyle karşı karşıya kalan Arnavut aydınlar, Abdül Fraşeri Bey liderliğinde Yanya'da bir araya gelerek Osmanlı yönetimine verilmek üzere bir muhtıra hazırladılar.<sup>10</sup> Muhtırada,

<sup>6</sup> Sönmez, *a.g.e.*, s. 14.

<sup>7</sup> Peter Bartl, *Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, çev. Ali Taner, Bedir Yayınları, İstanbul, 1998, s. 12.

<sup>8</sup> Yakut, *a.g.t.*, s. 30.

<sup>9</sup> Nuray Bozboru, "Arnavut Milliyetçiliğinin Doğuşu, Gelişimi ve Günümüze Etkileri", *Avrasya Dosyası*, (Balkanlar Özel), C. 14, Sayı 1, (2008), s. 115-117.

<sup>10</sup> Hıristiyan Arnavutların her geçen gün milliyetçi duyguları alevlendirdikleri bir dönemde zamanla Müslüman Arnavut aydınların da bu çalışmaların içinde yer aldıkları görülür. Nitekim bu aydınlardan Abdül, Naim ve Sami Fraşeri kardeşler; Arnavut milliyetçiliğinin gelişiminde liderlik rolü üstlenmişler ve Müslüman Arnavutların milli Arnavut kültürüne yakınlaşmaları konusunda çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan Abdül Fraşeri (1839-1894) gerek Osmanlı gerekse Arnavutluk topraklarına göz diken Balkan devletlerine karşı milli Arnavut hareketinin gerçek lideri olmuştur. Arnavut cemiyetini aktif ve milli bir örgüt haline getirmeyi başaran Abdül Bey, 1885 yılında Romanya'da kardeşleri Naim ve Sami Beyler ile birlikte Arnavutça kitaplar yayımlayan bir edebiyat derneği dahi kurmuştur. Arnavut milli hareketinin "şair elçisi" olarak nitelendirilen Naim Fraşeri (1846-1900) ise Arnavutçayı ve Bektaşilik kavramlarını yabancı sözcüklerden temizlemeye çalışmıştır. Bektaşiliğin, Anadolu coğrafyasıyla olan tüm bağlarını koparmaya çalışan Naim Bey, Arnavutlar arasında yankı uyandıran tarih kitaplarında Bektaşiliğe milli bir karakter kazandırarak, Arnavut halkını bağımsızlığını kazanması yolunda birlik olmaya davet etmiştir. Fraşeri kardeşlerin üçüncüsü olan Sami Fraşeri (1805-1903) ise 93 Harbi esnasında ve sonrasında Arnavut milli hareketinin beyin takımında yer almış ve hareketin siyasi programını hazırlayan kişi olmuştur. Ölünceye kadar da fikirleriyle bu hareketi

bir dizi talebin yanı sıra eğitim ve yargı alanında Arnavutçanın benimsenmesi isteği dikkat çekmekteydi. Bu talepler Arnavut ulusal hareketinin ana karakterini ortaya koyuyordu. Nitekim Arnavutluk'un bağımsızlığına giden süreçte yaşanan olaylarda bu yöndeki talepler sürekli dile getirilecekti. Diğer yandan Arnavut Haklarını Savunma Komitesi'nin 10 Haziran 1878'de gerçekleştirdiği toplantı sonunda oluşturduğu Prizren Arnavut Birliği, Ocak 1879'da Osmanlı yönetimine sunduğu 5 maddelik programda okul ve resmi kurumlarda Arnavutçanın kullanımını talep edecekti.<sup>11</sup> Komite, aynı yıl içerisinde Arnavut aydınlarına verdiği talimatta da bir Arnavutça alfabenin hazırlanmasını istedi. Bunun üzerine içlerinde Hoca Hasan Tahsin, K. Kristoforidhi, Ergirli Kato Hacı, Vasa Paşa ve Şemsettin Sami Fraşeri'nin de bulunduğu bir komisyon kuruldu. Çalışmalar neticesinde, komisyon başkanı Şemsettin Sami'nin önerdiği 36 harfli Latin kökenli Arnavut alfabesi benimsenerek kabul edildi. Ancak Osmanlı yönetiminin Prizren Arnavut Birliği'ni dağıtması ve Ortodoks Rum Patrikhanesi'nin bu harekete ciddi tepki göstermesi hazırlanan alfabenin rafa kaldırılmasına neden oldu. Böylece eskiden olduğu gibi Müslüman Arnavutların Arap, Ortodoks Arnavutların Yunan ve Katolik Arnavutların Latin alfabelerini kullanmasına bir süre daha devam edildi.

Diğer yandan dönemin iç ve dış şartlarının bir ürünü olan Prizren Arnavut Birliği, Arnavutluk milliyetçilik hareketinin teşkilatlı siyasal bir güç olarak başlangıç noktasını teşkil etmesi bakımından önemliydi. Arnavutlar, Prizren Birliği ile ilk defa siyasal nitelikte örgütsel bir birlik oluşturmuşlardı.<sup>12</sup> Birlik, ilk zamanlarda Arnavutların yaşadığı topraklara komşu devletlerin girmesine karşı bir direniş hareketi olarak görülmesine ve Sultan İkinci Abdülhamid tarafından da desteklenmesine rağmen özerklik yanlısı eğilimlerinden dolayı 1881'de yasaklandı.<sup>13</sup> Liderlerinden Abdül Fraşeri Bey aynı yılın 16 Mayıs'ında tutuklanarak müebbet hapse mahkûm edildi. 3 yıl Prizren hapisanesinde kaldıktan sonra Anadolu'ya sürüldü ve Balıkesir'de göz hapsinde tutuldu. Gazi Osman Paşa'nın araya girmesiyle

---

yönlendirmiştir. Kendisi Arnavutların dinlerine göre bölünemeyeceğini savunmuş ve Arnavutların kardeş olduğu vurgusunu yapmıştır. Bu dönemde edebi çalışmalar da yapan Sami, Trablus'ta görevli olduğu 1874 yılında *Trablus* gazetesini çıkarmıştır. İstanbul'da bulunduğu esnada ise *Muharrir*, *Tercüman-ı Şark* ve *Sabah* gazetelerinin başyazarı olmuştur. Fransızca ve Farsçadan çeviriler yapmasının yanı sıra bir tiyatro kitabı da yayımlamıştır. Birçok makale kaleme alan Şemsettin Sami, Arnavutça için Latin harfleriyle bir alfabe geliştirmiş ve gramer kitapları ile sözlükler yazmıştır. Meşhur eseri *Kamus'ul a'lâm*'ın dışında klasik Arnavut ve İslâm tarihiyle ilgili bir de ansiklopedi hazırlamıştır. Bkz. Sinno, *a.g.e.*, s. 169-172.

<sup>11</sup> Yakut, *a.g.t.*, s. 31, 32 ve Çelik, *a.g.e.*, s. 65, 66.

<sup>12</sup> Hale Şıvgın, "Arnavutlarda Millî Bilincin Gelişme Sürecinde Yaşanan Siyasi Olaylar", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 147, (Aralık 2003), s. 145.

<sup>13</sup> François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2012, s. 256, 257.

affedilen Abdül Bey, 1892 yılında İstanbul'da öldü. Prizren Arnavut Birliği'nin yasaklanmasından sonra Osmanlı yönetiminin Arnavutlara yönelik tutumu ise Arnavutların dillerini alenen kullanıp geliştirmelerini bütün gücüyle önlemek yönünde oldu. Okullarda Arnavutça eğitimin yanı sıra Arnavutça yayın yapılması ve kitap basılması engellendi. Hatta Görice'de açılan ilk Arnavut okulu başta olmak üzere diğer Arnavut okulları birer birer kapatıldı. Böylece eğitim konusunun tüm Arnavutlar için ulusal dilde eğitimi sağlayacak bir harekete dönüşmesinin önüne geçilmeye çalışıldı.<sup>14</sup> Fakat tüm bu önleyici politikalara rağmen Arnavut aydınları, anadillerinde eğitim konusunda Sultan İkinci Abdülhamid devri boyunca gizli den gizliye faaliyetlerine devam ettiler. Örneğin Görice ve havalisi ile Ergiri taraflarında kısmi bazı okul kurma girişimlerinde bulundular. Her ne kadar açılan okullar bir süre sonra kapansa da bu dönemde Debre, Elbasan, Kolonya, Görice, Ohri, Tepedelen ve Avlonya'da izinsiz, korsan nitelikli ulusal bir eğitim tarzının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu eğitim tarzında öğrencilere özellikle Arnavutça okuma yazma öğretilmekteydi. Arnavutça alfabe ve ders kitapları ise Bükreş'te basılarak, kaçak yollarla ve tüccarlar aracılığıyla ülkeye sokulmakta ve zaman zaman tüccarların ambarları derslik olarak kullanılmaktaydı.<sup>15</sup>

19. yüzyılın ikinci yarısından, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen bu süreçte Arnavut okulları ve dili hakkında ortaya konulan mücadelenin ulusal siyasi bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Zira Arnavutlar dilleri aracılığıyla ulusal bilinçlerinin güçleneceğine ve gerek Osmanlı Devleti, gerekse Avrupa nezdinde Arnavut ulusunun tanınacağına inanmaktaydılar.<sup>16</sup> Oysa Sultan İkinci Abdülhamid siyasetinin en önemli amacı bir Arnavut milliyetçiliğinin yükselmesini engellemektir. Nitekim bu yöndeki politika, 19. yüzyılın son yıllarına kadar ana hatlarıyla uygulanmıştı. Bu dönemde her ne kadar bir kısım Arnavut aydını milliyetçi bir tutum geliştirmeyi sürdürse de Arnavutların çoğunluğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması halinde Arnavutluk'un da parçalanacağına inandıklarından, Sultan'a olan bağlılıklarını devam ettirmişti. Bu yöndeki kanaat yalnızca imparatorluk dâhilindeki Arnavutlarla da sınırlı kalmamıştı. Nitekim İbrahim Temo'nun aktardığına göre Romanya'daki Hıristiyan Arnavutların liderlerinden Drita (Işık)

<sup>14</sup> Nuray Bozboru, "Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi", *Balkanlar El Kitabı, Cilt 1: Tarih*, (Der: Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ), KaraM & Vadi Yayınları, Ankara 2006, s. 577.

<sup>15</sup> Selçuk Akşin Somel, "Arnavut Milliyetçiliği, Bâbü âli ve İstanbul Ektümenik Patrikhanesi", *Tarih ve Milliyetçilik*, 30 Nisan-2 Mayıs 1997, Mersin Üniversitesi, 2007, s. 332-334.

<sup>16</sup> Gazmend Shpuza, "Millet Sistemi Çerçevesinde Arnavutların Durumu", *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 1999, s. 294.

Partisi Başkanı Naçu Efendi Arnavutluk'un bekasını Osmanlı saltanatının devamında görmekteydi.<sup>17</sup> Aslında bu düşünce tek taraflı da değildi. Dönemin önemli siyasi figürlerinden Tunalı Hilmi de çok yiğit bir halk olarak nitelediği Arnavutları, Balkanlar'daki Osmanlı varlığının bir güvencesi olarak zikretmekteydi. Onların Arnavut olarak kalabilmelerinin ancak Osmanlı olmalarıyla mümkün olduğunu düşünen Hilmi Bey, kendi dillerinde eğitim verecek okullar açabilmeleri için Arnavutlara müsaade edilmesi gerektiğini de dile getirmişti.<sup>18</sup>

### **1. İkinci Meşrutiyet'in İlanından Elbasan Kongresi'ne Kadar Geçen Süreçte Arnavutça Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler**

Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesi, diğer Osmanlı bölgelerinde olduğu gibi Arnavutluk coğrafyasında da büyük bir sevinçle karşılandı.<sup>19</sup> Arnavutlar, farklı talepleri dile getirsel de Arnavutça okullar açılması konusunda görüş birliği içerisindeydiler ve milli okullarına kavuşmayı umuyorlardı.<sup>20</sup> Böylece okul ve kiliseyi birleştirerek, Hıristiyan Arnavutları Rumlaştırmaya çalışan Yunan politikalarına karşı da milli varlıklarını muhafaza edebileceklerdi.<sup>21</sup> Hemen işe koyuldular. Arnavutça eğitime destek amacıyla cemiyetler oluşturuldu. Şehir ve köylerde Arnavutça eğitim veren okulların açılmasını İstanbul, Selanik, Manastır, Görice, Yanya, Elbasan, İşkodra gibi yerlerde Arnavutça gazete ve mecmuaların yayımlanması izledi. Basım hayatına hız vererek yayınevleri kuruldu ve birçok şehirde edebiyat dernekleri açıldı.<sup>22</sup> Arnavutların kültür, edebiyat ve eğitim faaliyetlerinde daha önce görülmemiş bir dönem yaşandı. Nitekim Meşrutiyet'in daha ilk 10 ayında Arnavutlarca 66 kültür derneği, 50 edebiyat topluluğu, 34 gündüz ve 24 gece okulu, 11 gazete ve 3 musiki cemiyeti kuruldu. 4 baskı makinası satın alındı.<sup>23</sup> Gündüz okullarındaki öğrenci sayısı 1850'lere ulaşırken, gece okullarında bu sayı 1753'lere geldi.<sup>24</sup>

<sup>17</sup> Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008, s. 59 ve 78.

<sup>18</sup> Sabri Ateş, *Tunalı Hilmi Bey Osmanlı'dan Cumhuriyete Bir Aydın*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2009, s. 26 ve 153.

<sup>19</sup> Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, Ticaret Basımevi, İzmir 1944, s. 352.

<sup>20</sup> Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 258.

<sup>21</sup> Ahmed Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakki*, Tan Matbaası, İstanbul 1948, s. 284.

<sup>22</sup> Edwin E. Jacques, *The Albanians an Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, McFarland Publishers, North Carolina 1995, s. 265.

<sup>23</sup> George Gawrych, *The Crescent and the Eagle, Ottoman Rule, Islam and the Albanians 1874-1913*, I. B. Tauris, London 2006, s. 163, 164.

<sup>24</sup> A. Christo Dako, *Albania: The Master Key to the Near East*, Vol. 1-4, E. L. Grimes Company, Boston, Massachusetts, 1910, s. 259, 260.

Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Arnavutçanın yazımına izin verilmişti. Fakat Arnavutça eğitim veren okullar olmadıkça ve tek bir alfabe kullanılmadıkça ilerlemek mümkün görünmüyordu. Okullar ve alfabe sorunu kaçınılmaz bir şekilde birbirleriyle ilintiliydi.<sup>25</sup> Ortaya çıkan iyimser havanın da etkisiyle Arnavutlar, bir kez daha eğitim ve alfabe konusundaki taleplerini yüksek sesle dillendirmeye başladı. Nitekim Ergiri Mutasarrıfı Müfit Bey, alfabe ve eğitim konusunda oluşan Arnavut kamuoyu baskısını 10 Eylül 1908'de, Maarif Nezareti'ne iletti, ancak Nezaret bu konudaki talepleri kabul etmedi.<sup>26</sup>

Aslında bu dönemde eğitim sorunu beraberinde dil sorununu da getirmişti. 1876 Kanun-i Esasi'sinde resmi dilin Türkçe olduğu belirtilmişti ve Meşrutiyet'in ilanında Arnavutların desteğini alan İttihat ve Terakki Cemiyeti programında, ilkokullarda eğitimin yerel dille yapılacağını öngörmüştü. Ancak orta ve yükseköğretimde eğitim dili Türkçe olacaktı.<sup>27</sup> Arnavut aydınlar ise milli varlıklarının muhafazasının tek yolunun eğitim seviyesinin yükseltilmesinden geçtiğini biliyorlardı.<sup>28</sup> Bundan dolayı gerek merkezi hükümetin olumsuz tutumuna, gerekse İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin giderek belirginleşen merkezîyetçi duruşuna rağmen alfabe ve eğitim konusundaki arayışlarını sürdürdüler. Çünkü o döneme kadar Arnavutlar arasında farklı alfabelerin kullanılıyor olması, Arnavut toplumunda bölünmelere sebep oluyordu. Ayrıca açılan Arnavut okullarında hangi alfabenin kullanılacağına dair henüz net bir karara da varılamamıştı.

Bu dönemde Arnavut basınında, yeniden 'birleşme' ve 'ortak tek alfabe' kullanılması yönünde görüşlerin dile getirildiği ve bu işin 'ulusal bir kurultay' ile çözümlenmesinin tavsiye edildiği görülmektedir. Bunun üzerine Manastır Başkim Kulübü, böyle bir organizasyonun düzenlenmesi işini üstlenerek derhâl harekete geçer.<sup>29</sup> Ayrıca Mithat Fraşeri liderliğindeki bazı Arnavut aydınlar, bu sorunun çözüme kavuşturulabilmesi için bir kongre düzenlenmesi gerektiğini bildirirler. Tüm bu girişimler neticesinde Manastır Başkim Kulübü'nün organizasyonunda 14-22 Kasım 1908 tarihleri arasında Manastır'da bir kongre düzenlendi. Kongre sonunda Başkim alfabesine benzeyen 25 harfli Latin alfabesi ile İstanbul alfabesinin

<sup>25</sup> Stavro Skendi, *The Albanian National Awakening 1878-1912*, Princeton University Press, Princeton 1967, s. 366, 367.

<sup>26</sup> Yakut, *a.g.t.*, s. 32.

<sup>27</sup> Hale Şıvgın, "İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifakını Hızlandırmadaki Rolü", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Vol. 6, No 11, (2012), s. 6, 7.

<sup>28</sup> Bartl, *a.g.e.*, s. 275.

<sup>29</sup> Necip P. Alpan, *Albanolojinin Işığında: Arnavut Alfabesi Nasıl Doğdu?*, y.y. Ankara 1979, s. 11, 12.

kullanılmasına karar verildi.<sup>30</sup> Fakat kongreye katılım 32 kişi gibi oldukça sınırlı sayıdaydı.<sup>31</sup> Kongrenin harf meselesini ele almak üzere toplanması ve Latin harfleri yanlısı bir tutum sergilemesi, kongreye katılımın düşük olmasında etkili olmuştu. Bu durumdan rahatsız olan muhafazakâr Müslüman Arnavutların kongreye katılmamış olmaları ihtimal dâhilindeydi. Zaten kongreye katılım yetersiz bulunmuş olmalı ki gelecek yılın Haziran ayı içerisinde Yanya’da yeni bir kongrenin toplanması kararlaştırıldı.<sup>32</sup>

Bundan sonraki süreçte ise sadece kongrede kabul edilen bu iki alfabe kullanılacak ve Arnavut okullarında öğretilenecekti. Böylece kuzeyde ve güneyde basılan kitap ve gazeteler Arnavutlarca rahatlıkla okunup, anlaşılabilenecekti. Aslında bu sonuç Arnavutluk’un milli birliğine giden yolda atılmış kayda değer bir adımdı.<sup>33</sup> Ancak Manastır Kongresi aynı zamanda Arnavutlar ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında ciddi bir güven bunalımına da yol açtı. Çünkü alfabe meselesi, Cemiyet ile Arnavut aydınlar arasında perde arkasında yaşanmakta olan gizli çatışmaların gün yüzüne çıkmasına neden oldu. Bu esnada Cemiyet, muhafazakâr Müslüman kesimlerce Arnavut diline ve Latin alfabesine gösterilen tepkilerden yararlanma yoluna gitti. Zira Cemiyet, Arnavutlarda ortak bir ulus bilincine yol açacağı ve nihayetinde onların imparatorluktan ayrılımlarına sebep olacağı endişesiyle Latin harflerine pek sıcak bakmıyordu. Hatta Müslüman Arnavutları kazanabilmek için sık sık dinsel propagandaya başvuruyordu.<sup>34</sup> Nitekim Müslüman Arnavutların bir kısmı Manastır Kongresi sonunda Latin harflerinin benimsemesine tepki göstererek, Ocak 1909’da ‘Arnavut Lisânını Osmanlı Hurufuyla Tahrir ve Talim Cemiyeti’ni kurdu. Bu cemiyetin kuruluşunu ‘Huruf-u Arabiye’ ile ‘İttihad-i Osmani Arnavut Maarif Mahfili’ cemiyetlerinin teşkili izledi.

Bir yandan alfabe tartışmalarının güncelliğini koruması, diğer yandan Arnavutların Osmanlı yönetimine karşı ayrılıkçı hareketlerin içinde buldukları

<sup>30</sup> Yakut, *a.g.t.*, s. 33. Bilmiz’e göre ise bu kongrede yalnızca İstanbul ve İşkodra Başkim alfabeleri değil, Ağimi alfabesi de kabul edilmiştir. Bkz. Bülent Bilmiz, “Arnavut Dil-Ulusçuluğu ve Alfabe Tartışmalarında İlk Zirve, 100. Yılında Manastır Kongresi (14-22 Kasım 1908)”, *Toplumsal Tarih*, Sayı 179, (Kasım 2008), s. 29.

<sup>31</sup> Necip P. Alpan, *Tarihin Işığında Arnavutluk*, Kardeş Yayınları, Ankara 1975, s. 76. İngiliz Büyükelçisi Sir Gerard Lowther’e göre ise kongreye Müslüman, Katolik ve Ortodoks Arnavutlardan 50 delege katılmıştır. Bilgi için bkz. *Türkiye 1908, İngiliz Büyükelçisi Sir Gerard Lowther’in 1908 yılı Türkiye Raporu*, çev. Halil Ersin Avcı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Basımı, Çanakkale 2003, s. 67.

<sup>32</sup> Çelik, *a.g.e.*, s. 264.

<sup>33</sup> Bartl, *a.g.e.*, s. 280.

<sup>34</sup> Sönmez, *a.g.e.*, s. 101, 137 ve 140.



yönünde haberlerin Avrupa basınında yer alması, İttihat ve Terakki yanlısı Arnavut aydınları harekete geçirdi. Bu aydınlar birlik ve beraberlik mesajı verebilmek amacıyla Meşrutiyet'in birinci yıldönümünde Debre'de bir kongre düzenlenmesi için çalışmalarına başladı. Debre Kongresi, 23-28 Temmuz 1909 tarihleri arasında gerçekleştirildi. Kongrede, alfabe ve eğitim konuları bir kez daha yoğun bir şekilde tartışıldı. Kongre esnasında bir yandan hükümetin henüz okulu olmayan köylere okul inşa etmesi gerektiği dile getirilerken, diğer yandan Arnavutluk'taki bütün okullarda Arnavutçanın okutulması ve hangi harflerle okutulacağına ise kişisel tercihe bırakılması konularında tartışmalar yaşandı. Nitekim kongre esnasında dile getirilen bu farklı görüşler, kongre sonunda alfabe ve eğitim konusunda alınan kararlara da yansıtılacaktı.<sup>35</sup>

Debre Kongresi'nde alınan kararların 3. maddesi eğitim konusuna ayrılmıştı. Buna göre medreselerin ıslah edilmesi, gerekli olan mahallerde öğretmen okullarının açılması, Rumeli'de bir üniversitenin kurulması, eğitim konusunda çok geride kalmış olan Arnavutluk'ta hızla çağdaş ilk, orta ve lise eğitimi veren okulların açılması kararlaştırıldı. Ayrıca sanayi ve ziraat okullarının kurulması kabul edilirken, diğer yandan resmi ve yerel dilin yani Arnavutçanın öğreniminin seçmeli olması ve serbest bırakılması için çalışılmasına karar verildi.<sup>36</sup> Alfabe konusunda ise Arap ya da Latin harflerinin kullanılmasının halkın tercihine bırakılması istendi. Debre Kongresi'nde söz konusu kararlar alınmasına rağmen yaşanacak gelişmeler bu kararların Arnavutların tamamını tatmin etmediğini ortaya koyacaktır.

## 2. Elbasan Kongresi ve Çalışmaları

Debre Kongresi sonrası yaşanan gelişmeler ise Arnavutlara âdetta bekledikleri fırsatı sundu. Bundan dolayı Elbasan Kongresi, yarı resmi olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti kontrolünde düzenlenen ve Osmanlı birliğinin bir gövde gösterisi olarak düşünülen Debre Kongresi'nden çok daha farklıydı ve kongrenin ana konusu tamamen Arnavut milli meselelerinden oluşmaktaydı. 2 Eylül 1909'da Elbasan'da<sup>37</sup>

<sup>35</sup> Yakut, *a.g.t.*, s. 34, 35.

<sup>36</sup> Faruk İlkan, "Debre Kongresi", *Simurg Dergisi*, Sayı 1, (Ekim 1999), s. 226-228.

<sup>37</sup> Elbasan, Arnavutluk'un ortasından geçen ve Gegalar ile Toskaları birbirinden ayıran İşkombi Nehri'nin kuzeyinde gayet güzel bir vadinin içinde kurulmuş bir şehirdi. Kısmen eski bir surla çevrilmiş olan şehirde tüfek namluları imalatı yapılmaktaydı. Ayrıca yapağı ve deri ticareti de önemliydi. Debre, Korça, Manastır ve Serfice ile birlikte Manastır Vilayeti'nin beş sancağından biri olan Elbasan'ın 1910 yılında yapılan sayımda nüfusu, 53.048 olarak tespit edilmişti. Bunlardan 46811'i Müslüman, 5359'u ise Ortodoks Arnavut idi. Bu da kongrenin düzenlendiği tarihlerde Elbasan nüfusunun % 80'inin Müslümanlardan oluşmakta olduğunu göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şemsettin Sami Fraşeri, "İlbasan", *Kamüsü'l-a'lâm*. c. 1, İstanbul: Mihran Matbaası, 1306/1889, s. 357 ve Bartl, *a.g.e.*, s. 118.

başlayan Kongre'ye, Orta ve Güney Arnavutluk'tan 35 temsilci katıldı.<sup>38</sup> Kuzey Arnavutlar kongrede temsil edilmezken,<sup>39</sup> Avlonya'dan da hiç katılım olmadı.<sup>40</sup> Kongreye delege gönderen Arnavut cemiyetlerin sayısı ise 28 idi.<sup>41</sup> Kongre Başkanlığı'na Elbasanlı Derviş Bey seçilirken, Mithat Fraşeri Bey ikinci başkan oldu.<sup>42</sup> Sekreterliklerini Simon Şuteriçi ile Yusuf Hacı Mima'nın yaptığı kongreye Orhan Poyani, Grigor Cilka, Derviş Bey, Ahmet Dakli, Refik Toptani, Hafız İbrahim Dalliu, Thoma Papapano, Hamdi Ohri, Nikoll Kaçori, Dhimiter Buda, Abdullah Ruşit Ahmet, Abdullah Koprencka, Kristo Dako, Emin Hacı Adem, Selman Blloşmi ve Andrea Konomi gibi Arnavut ulusal hareketinin tanınmış simaları katıldı.

Bir başkan ve başkan yardımcısı ile iki sekreterden oluşan bir heyet tarafından yürütülen kongrede, planlandığı gibi Arnavut okulları meselesi ele alındı. Okulların açılması, yönetimi, organizasyonu ve finansmanı için tek bir merkezin teşkili konularının yanında Arnavut kulüplerinin faaliyetlerinin koordinasyonu için gerekli önlemlerin alınması da masaya yatırıldı. Bu arada kongre çalışmalarına devam ederken kongrenin kültürel amaçlı olduğuna inanmayan İttihat ve Terakki Cemiyeti, ulusal eğilimleriyle tanınmış bir Arnavut olan Elbasan Jandarına Komutanı Binbaşı Naci Bey'i acilen Manastır'a çağırıldı. Cemiyetin tepkisi bununla da sınırlı kalmadı. İttihat ve Terakki'nin Elbasan üyeleri civardaki köylere giderek kongre çalışmalarına kulak verilmemesi yönünde halka telkinlerde bulundu. Kongre esnasında yapılan gizli toplantılarda ise katılımcılar, defaten İttihat ve Terakki'ye karşı olan güvensizliklerini dile getirdi. Birçok delege Cemiyet'in Arnavutlara karşı ikili oynadığı kanaatindeydi. Onlara göre Cemiyet; Struga, Tiran, Ergiri ve Filat gibi çoğu Arnavut şehirlerinde yerli komiteleri Arnavut ulusal çıkarlarına karşı

<sup>38</sup> Miranda Vickers, *The Albanians: a Modern History*, I. B. Tauris, London 2006, s. 60; Bartl'a göre kongreye 30 civarında Orta ve Güney Arnavutluk delegesi katılmıştır (Bartl, *a.g.e.*, s. 287). Gawrych'e göre ise kongrede yaklaşık olarak 120 kişi bulunuyordu (Gawrych, *a.g.e.*, s. 180).

<sup>39</sup> Skendi'ye göre Kuzey Arnavutluk'un bu kongrede temsil edilememesinin nedeni *Lirija* gazetesinde yayımlanan tek davetiyenin karışıklığa sebep olmasıydı. Ona göre bu davetیه karışıklığı, bir ihtimal güneyliler tarafından kasıtlı olarak yapılmıştı. Güneyliler, Debre Kongresi'ndeki deneyimlerine dayanarak kuzeylileri bu kongreden uzak tutmanın daha akıllıca olacağını düşünmüşlerdi (Skendi, *a.g.e.*, s. 381).

<sup>40</sup> Bir Arnavut kaynağına göre Jön Türklerin Avlonya'da sıkı kontrollerinden dolayı bu şehir kongreye delege gönderememişti. Fakat Tiran başta olmak üzere Draç, Debre, Üsküp, Manastır, Ergiri, Korça, Berat, Leskovik (Liaskovik), Premeti, Ohri, Struga, Pogradec, Yanya, Filat, Gramshi ve Skrapari'den ise katılımlar olmuştur. Diğer yandan muhafazakâr din adamlarınca desteklenen Jön Türklerin tepkisi nedeniyle İşkodra da kongreye delege gönderememişti. İmparatorluk sınırları dışındaki cemiyetler de bu kongrede temsil edilememişlerdir. Bkz. Kristaq Prifti, *Historia E Popullit Shqiptar, Rilindja Kombëtare*, Vëllimi I Dytë, Vitet 30 të shek. XIX–1912, Tiran: Toena 2002, s. 415, 416.

<sup>41</sup> Jacques, *a.g.e.*, s. 316.

<sup>42</sup> Sönmez, *a.g.e.*, s. 140, 141.

kışkırtmaktaydı. Bu konuyla ilgili olarak Elbasan'ın ileri gelenleri, özellikle kongre başkanı Derviş Bey, Osmanlı Hükümeti'nin Arnavutların ulusal özerklik için yasal isteklerini tanımaması ve onları bastırmaya çalışması halinde Arnavutların zora başvurmak mecburiyetinde kalacaklarını bildirdi.<sup>43</sup> Oturumlarda kongrenin gizli gündem maddeleri de tartışıldı. Nitekim kongre sonunda gizli komiteler oluşturulması ve bunların koordinasyonunun sağlanması yönünde bir kararın çıkması bunu doğrulamaktaydı.<sup>44</sup> Zaten Arnavut milliyetçilerinden oluşan küçük bir grup, Arnavutluk'un gizli birliklerini daha iyi organize etmenin gerekli olduğunu savunarak, dağdaki aşiretleri merkezi hükümete karşı direniş için örgütlemekteydi.<sup>45</sup> Bilahare meydana gelen Arnavut isyanları da bu gerçeğin bir göstergesiydi.

### 3. Kongre Kararları ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

Arnavut okullarına bir düzen vermeyi ve ıslahı için gerekli tedbirleri almayı amaçlayan Elbasan Kongresi sona erdiğinde,<sup>46</sup> kongreye katılan tüm delegelere imzalanan 15 maddelik bir karar metni yayımlandı. Bu konuyla ilgili olarak kongre başkanı tarafından Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti'ne gönderilen takrir suretinde, maarifin yayılması amacıyla Elbasan'da Arnavut Maarif Kongresi'nin toplandığı ifade edilmekteydi. Ayrıca Arnavutluk'ta hüküm süren cahilliğin giderilmesi ve her bir tarafın ilim nimetleri ile maariften faydalanabilmeleri için bazı kararların alındığı bildirilmekteydi. Takririn devamında Arnavutların o ana kadar takip ettikleri hedefin ve bundan sonra besleyecekleri tek arzusunun, Osmanlı meşrutiyetini kuvvetlendirmek ve ilelebet Osmanlı namı altında yaşayarak diğer unsurlarla kardeşliği tesis etmekten ibaret olduğu vurgulanmaktaydı. Takrirden, Arnavutların bu hedef ve arzusuna rağmen bazı arabozucular tarafından kendileri hakkında gazete sayfalarında uydurma haberlerin yer aldığına dikkat çekilerek, bu iftiralar reddedilmekteydi. Son olarak ise kongre kararlarında zikredilen ilmin ve marifetin yayılabilmesi için Osmanlı Hükümeti'nin kendilerine yardımcı olması ve kolaylık göstermesi, hatta taleplerinin ilgili makamlara iletilmesi dile getirilmekteydi.<sup>47</sup>

<sup>43</sup> Skendi, *a.g.e.*, s. 381, 382.

<sup>44</sup> Nathalie Clayer, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, çev. Ali Bertay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 484.

<sup>45</sup> Barbara Jelavich, *History of the Balkans, Twentieth Century*, Vol. 2, Cambridge University Press, Cambridge 1985, s. 88.

<sup>46</sup> Süleyman Kani İrtem, *Meşrutiyetten Mütekeyye, Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Yılları 1909-1918*, Temel Yayınları, İstanbul 2004, s. 237.

<sup>47</sup> *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezâreti Mektûbî Kalemî (MF MKT), Dosya No: 1141/Gömlük No: 13, 27 Ağustos 1325/9 Eylül 1909.*

Arşiv belgelerinde Arnavut Maarif Kongresi olarak geçen ve 2-8 Eylül 1909 [20-26 Ağustos 1325] tarihleri arasında gerçekleştirilen kongrede aşağıdaki kararlar alınmıştır:<sup>48</sup>

*Mâdde 1- İlbasan'da sene-i hâliye Eylül'ünde altı sınıfı hâvî bir dâru'l-mu'allimîn te'sîs ve güşâd edilecektir. Bu mektebin idâresi Arnavudluk'da ve diğer memleketlerde bulunan bi'l-umûm kulübler ve şirketlerle Arnavud kavminin terakkîsini arzu buyuran vatanperver hamiyetmendân tarafından te'mîn olunacaktır. Sınıfların hadd-i mukarrere iblâğı ve talebe adedinin mîkdâr-ı matlûba vusûlü hâlinde mezkûr mekteb için senevî bin lira bir tahsîsâtın lüzûmu var ise de taleb adedinin noksân ve sınıfların nâ-tamâm bulunacağı müddet zarfında mektebin idâresi için yalnız yedi yüz lira kadar bir paranın lüzûmu vardır. Kongre mektebin ayrıca tab' ve neşr olunacak bir nizâmnamesini tertîb etdi.*

*Mâdde 2- Görice'de Terakkî-i Arnavud Mekâtib-i Cem'iyeti nâmıyla bir i'âne sandığı te'sîs ve bu sandığın Meclis-i Meb'ûsınca bir şahs-ı ma'nevî mâhiyetinde tanınması kongrece takarrur etdi. Bu umûmî sandık bi'l-umûm Arnavud kulübleriyle cem'iyetlerin ve kendi kavmin arzukeş-i terakkîsini olan zevât-ı muhteremenin i'âneleriyle idâme edilecektir. Sandık en evvel İlbasan'da te'sîs ve güşâd edilen dâru'l-mu'allimîn'in idâresini te'mîne mecbûr olduğu gibi Arnavudluk'un her bir tarafında te'sîs ve güşâd olunup mü'essisleri tarafından idâre edilemeyen mekâtibe mu'âvenet edecek ve diğer taraftan sandık hey'etince teşkîli mutasavver olan hey'et-i ilmiyece tedkik edilmek şartıyla kütüb ve resâil-i lâzime ve tedrîsiyye tab' ve neşrine çalışacaktır.*

*Mâdde 3- Görice Cem'iyeti'nin idâre edeceği mekâtib için hükûmetin mu'âvenetini de talep etmesi mukarrerdir.*

*Mâdde 4- Görice Mekâtib-i Cem'iyeti İlbasan Dâru'l-mu'allimîn'in te'mîn-i idâresinen sonra Arnavudların fakîr ve iktidârsız bulunacağı yerlerde mektebler güşâdı teşebbüsâtına girişecektir. Kongre Görice Mekâtib-i Cem'iyeti'nin idâresine müte'allik bir nizâmname tertîb ve neşr etmiştir.*

*Mâdde 5- Arnavudlar Arnavudluk'da mevcûd olan resmî ve gayr-ı resmî bi'l-umûm mekâtib-i sâire de Arnavudca lisânının da idhâl ve icrâ-yı tedrîsâtı esbâbım istihzâra çalışacaklardır.*

*Mâdde 6- Arnavudluk'da maârif ve sanâyi'i ta'mîm ve inişâryla esbâb-ı umrân ve sa'âdetin taharri ve te'mîni maksad-ı ulvîsine vusûl için bi'l-umûm kulüb ve cem'iyetlerle erbâb-ı hamiyet Arnavudlar müttehiden ve müttefikân çalışmağla ve Görice'deki Arnavud Mekâtib-i Cem'iyeti sandığına mu'âvenet etmekle mükellefdir.*

*Mâdde 7- Umûm kulüb ve cem'iyetler için bir merkez bulunacaktır.*

*Mâdde 8- Merkez Kulübü Arnavudluk'da bulunacak ibtidâî ve rüşdî mekteplerinde tedrîsâtın Arnavud lisâm üzerine icrâ edilmesini talep etmek vazîfesiyle mükellefdir.*

<sup>48</sup> BOA, MF MKT, 1141/13, 26 Ağustos 1325/8 Eylül 1909.

*Mâdde 9- İki sene için kongre merkez kulübü olmak üzere Manastır Başkım Kulübü'nü intihâb etmiş ve kulüblerin yek-dîğeriyle te'mîn-i merbûtiyeti hakkında birkaç mevâdd-ı esâsiyyeyi hâvî ayrıca neşr olunacak bir nüzâmnâme tertîb etmişdir, yapmışdır.*

*Mâdde 10- Arnavudlar vilâyet merkez-i umûmiyyesi vesâtiyle Arnavudluk'un îcâb eden mahalle-rinde birer zirâat mektebinin te'sîs ve gûşâdını hükûmetden taleb eyleyeceklerdir.*

*Mâdde 11- İlbasan şive-i tekellümü Arnavudluk'un her bir tarafında kolayca tefehhüm ediliyor bir şive olması hasebiyle kongre umûm Arnavud muharrirlerine te'lîf edecekleri kütüb ve resâilde İlbasan şive-i tekellümünün istimaline ricâ eder.*

*Mâdde 12- Görice Mekâtib-i Cem'iyeti Hey'et-i İdâresi'nin intihâb ve ta'yini zımında Midhat Bey, Derviş Bey, Naki Bey, Ahmed Efendi, Dakli Hristo Dako, Selman Beloşmi, Kıryas, İrfan Bey ve Hacı beyfendilerden müteşekkıl bir hey'etin Görice'ye azîmeti karârlaşdırılacaktır.*

*Mâdde 13- Arnavudluk'da ilim ve ma'rifet ve san'at ve hirfetin medâr-ı neşr ve ta'mîmi olan Arnavud lisânının serbesti-i ta'lîmi maksadını ta'kîb eden kulüb ve cem'iyet ve mekteplerden her hangisinin her hangi taraftan her ne gibi tas'ibâta dâcâr olur ise bu dâire-i itihâzda bulunan bütün kulüb ve cem'iyetler yek-vücûd olarak ve her türlü vesâit-i kânûniyyeye mürâcaat ederek tas'ibât-ı vâkı'ayı ref' ve izâleye çalışacaklardır.*

*Mâdde 14- Arnavudların umûm ihtiyâcât-ı ilmiyesi hakkında müzâkerât ve mütâlâ'ât dermiyân edilmek üzere fi 20 Ağustos sene [1]328 "1912 ve 1328" senesinde İlbasan'da tekrâr bir kongrenin teşkîli taht-ı karâra alınmışdır.*

*Mâdde 15- Üç sene sonra İlbasan'da in'ikâd edecek kongre programının tanzîmi ve vakt-i münâsibde bu bâbda i'lânât ve ihbârât-ı muktezziyyede bulunması husûsâtı kongrece İlbasan kulüb ve cem'iyetlerine havâle ve tevdi' olunur.*

Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti, kongre başkanlığınca kendilerine iletilen yukarıdaki maddeler hakkında yaptığı ilk değerlendirmede kararların takdire şayan olduğunu bildirdi. Hatta Maarif Nezareti'nce Manastır Vilayeti'ne gönderilen yazıda, açılacak öğretmen okulu için Nezaret olarak her türlü yardımın yapılacağı dahi ifade edildi. Fakat bu konuda Nezaret'in bir uyarısı dikkat çekmekteydi. Nezaret, açılacak okulun programı ve talimatı hakkında kongrece alınan kararların maksadı karşılamakta yetersiz olduğunu savunarak, konuyu değerlendirmek üzere Maarif Müdürlüğü ya da yetkililerle görüşülmesini tavsiye etti.<sup>49</sup> Aslında bu tavsiye işin komisyonlara havalesi anlamına geliyor ve açılacak öğretmen okulunun programından duyulan rahatsızlığı gözler önüne seriyordu.

<sup>49</sup> BOA, MF MKT, Dosya.No: 1141/Gömlük.No: 13, 27 Eylül 1325/10 Ekim 1909.

Kongrede alınan en önemli kararlardan birisi Elbasan'da açılacak öğretmen okuluyla ilgiliydi. Okul, 6 sınıflı olarak aynı yılın sonbaharında açılacak şekilde planlanmıştı.<sup>50</sup> Arnavut ilkokulları için öğretmen yetiştirecek olan bu okul, bütün Arnavut dernekleri ve kulüplerinin yardımıyla ayakta kalacaktı. Diğer bir maddeye göre ise Arnavut okullarını bir çatı altında toplamak için Görice'de, 'Përparim' [terakki/kalkınma] adında 'Arnavut Okul Cemiyeti' kuruluyordu. Bu cemiyetin görevi Elbasan Pedagojik Lisesi'nin ve Arnavutluk'taki diğer okulların açılmasını, yönetimini ve gerekli olan kitapların basılmasını sağlamaktı. Kongre ayrıca, Përparim Cemiyeti'nin hiçbir engelle karşılaşmadan serbest bir şekilde çalışabilmesi için kanuni olarak hükümetçe tanınmasını istedi ve devletin onayı için bir tüzük hazırladı. Bütün kulüp ve dernekler arasındaki bağlantı ve işbirliğini güçlendirmek için bunların tek merkezden yönetilmesini kararlaştıran kongre, Arnavut ulusal hareketinin başında bulunan Manastır Kulübü'nü iki yıllığına Merkez Kulüp seçti. Kulübü, Arnavutluk'taki bütün okulların Arnavutça dilinde eğitim yapmalarını sağlamakla görevlendirdi. Arnavut dernekleri ile kulüplerinin kültürel ve politik faaliyetlerini daha iyi koordine edebilmek için onların arasındaki görev dağılımlarını, bağlantı şekillerini ve kendi aralarındaki işbirliğini belirleyen bir tüzüğü de onayladı. Ayrıca Arnavutlar için gerekli olan ziraat okullarının açılması yönündeki taleplerin, bütün Arnavutlarca vilayet heyetlerine iletilmesini kararlaştırdı.

Arnavutlar, kongre kararlarına dayanarak Përparim adlı cemiyeti 20 Eylül 1909'da kurdular ve başına Orhan Poyani'yi getirdiler. Diğer yandan Përparim Cemiyeti'nin yanında kulüplerin, derneklerin ve vatandaşların yardımlarını alabilmek için bir kasa oluşturuldu.<sup>51</sup> Kongre, Manastır Başkim Kulübü'nü Arnavut kültürel faaliyetlerinin merkezi olarak belirlerken, gelişmeleri değerlendirebilmek için 3 yıl sonra, Elbasan'da yeni bir kongrenin toplanmasını kararlaştırdı. Yine kongre kararları gereği açılan ilk öğretmen okulu 3 Aralık 1909'da Elbasan'da faaliyete geçti.<sup>52</sup> Okula müdür olarak, 28 Kasım 1912'de Avlonya'da Arnavutluk'un bağımsızlık ilanında yer alacak ve İsmail Kemal Bey'in başında bulunduğu ilk Arnavut hükümetinin eğitim bakanı olarak görev yapacak olan Luigi Gurakuqi atandı. Söz konusu okulda Türkçe ve Fransızca zorunlu, İngilizce ve Rumca ise seçmeli ders olarak verildi.<sup>53</sup> Diğer dersler ise hesâb, ilm-i felsefe, hikmet-i tabî'yye, ilm-i

<sup>50</sup> Okulun öğrenci sayısı ise 90 kişi olarak kararlaştırılmıştı. Bkz. Gawrych, *a.g.e.*, s. 180.

<sup>51</sup> Prifti, *a.g.e.*, s. 416, 417.

<sup>52</sup> Alpan, *Tarihin Işığında...*, s. 135; Robert Elsie okulun açılış tarihini 1 Aralık olarak vermektedir. Bkz. Robert Elsie, *Albanian Literature: A Short History*, I. B. Tauris, London 2005, s. 91.

<sup>53</sup> BOA, MF MKT. 1141/13, 26 Ağustos 1325/8 Eylül 1909. Alpan'a göre ise Türkçe ve Fransızca dersleri de seçmeliydi (Alpan, *Tarihin Işığında...*, s. 135).

hayvânât, Arnavudca'nın kavâ'id-i lisâniyyesi ve sarf, nahiv, edebiyât, hendese, ilm-i ahvâl-i rûh, târih-i tabî'î, maâdin-i tabakâtü'l-arz, cebir, mantuk, ilm-i teşrih, coğrafya-i umûmî, müsellesât, ilm-i terbiye-i etfâl, ilm-i menâfi'u'l-a'zâ, târih-i Osmanî, resim, ilm-i hey'et, kimya, ilm-i nebâtât, Arnavudluk târihi, akâid, resim ve jimnastik olarak belirlendi.<sup>54</sup>

Elbasan Kongresi'nde ayrıca Arnavutluk'taki tüm özel ve devlet okullarında Arnavutçanın Latin alfabesiyle propagandasının yapılması ve yayılması kararlaştırılmıştı. Kongre, bu kararıyla aslında Manastır Kongresi'ni de desteklemekteydi. Çünkü kongrede Latin alfabesinin Arnavutça için Arap ve Grek karakterlerinden daha uygun olduğu ve Arnavutçanın ünlü ve ünsüzlerini diğer alfabelere kıyasla daha iyi karşıladığı, bundan dolayı da öğreniminin kolay olduğu görüşü kabul edilmişti.<sup>55</sup>

Elbasan Kongresi'nin Arnavut eğitim hareketini önemli ölçüde hızlandırdığı görülmektedir. Nitekim kongre sonrasında Kosova vilayetinin Mitroviçe ve Gilan kasabalarında ulusal Arnavut okulları açıldı. Ayrıca Arnavut Eğitim Kulübü'nün vasıtasıyla Üsküp Lisesi'nde Arnavut dili Latin alfabesiyle öğretilmeye başlandı.<sup>56</sup> Diğer yandan hem kuzeydeki Gegler, hem de güneydeki Toskalar için ortak bir yazın oluşturabilmek amacıyla Elbasan lehçesi yazın dili olarak seçildi. Böylece kuzey ile güney arasında bir bağ ve yazın dili için bir temel oluşturulması amaçlanmıştı. Nitekim zamanla halk arasında en temiz Arnavutçanın Elbasan'da konuşulduğu konusunda ortak bir kanaat de oluştu.

Arnavut milliyetçiler bu kongreyle Arnavutçanın eğitim dili olmasının yanında Latin harflerinin kabulünü de kararlaştırmışlardı. Arnavutçayı okullara sokmak ve bunun Latin harfleriyle yazılmasını kabul etmek, Osmanlı yönetimi için Arnavutların kısa bir süre sonunda Türklerden uzaklaşmalarına ve devletten ayrılmalarna zemin hazırlamak demekti ki bu durum Osmanlı yönetimini içten içe tedirgin ediyordu.<sup>57</sup> Arnavut milliyetçileri ile İttihat ve Terakki arasındaki uz-

<sup>54</sup> BOA, ME MKT. 1141/13, 26 Ağustos 1325/8 Eylül 1909. Bu okul, Arnavutların ulusal tarihlerinde önemli bir yere sahip olduğundan günümüzde de Etnografya Müzesi olarak kullanılmaktadır. Bkz. Tuğrul Kihitir, *Balkanların Osmanlı Tarihi 1352-1913*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2015, s. 265.

<sup>55</sup> Vickers, *a.g.e.*, s. 60.

<sup>56</sup> Skendi, *a.g.e.*, s. 381-383.

<sup>57</sup> Mehmet Ali Ayni, *Ulusçuluk (Milliyetçilik)*, Peva Yayınları, İstanbul 1997, s. 267. Hükümetin Arnavut okulları ve oradaki eğitim sistemiyle esasl bir şekilde ilgilenmeye başlaması, Sultan Mehmet Reşat'ın Kosova gezisinden sonra olacaktır. Bkz. Mustafa Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yayınları, Ankara 1996, s. 383.

laşmazlık, Osmanlı yönetiminin Latin alfabesinin benimsenmesinin engellenmesi çabaları esnasında iyice arttı. Nitekim Cemiyet, yeni Arnavut okullarının beklenmesine kayıtsız kalmayarak, Arnavut milliyetçiliğini basturmak için hükümet vasıtasıyla bütün Arnavut gazetelerini, ulusal kulüp ve okullarını kapatarak tepkisini ortaya koydu.<sup>58</sup>

#### 4. Elbasan Kongresi'nin Osmanlı Basınında Yansımaları

Dönemin Osmanlı basını sayfalarında kongreye ilgili haberlere sık sık yer verdi. Nitekim 1909 Ağustos'unda basında yer alan bir haberde, Elbasan Sancağı'nda Arnavutların organize edecekleri bir kongrenin toplanacağı duyurulmaktaydı. Habere göre kongrede hazır bulunacak Arnavutların o andan itibaren Rum Patrikhanesi'ne tabi olmadıklarını ilan etmeleri beklenmekteydi, çünkü Ortodoks Arnavutlar bu konuda birkaç aydan beri çalışmaktaydılar.<sup>59</sup> Eylül ayının ilk günlerinde *Yeni Tasvir-i Efkâr*, Elbasan'da bir Arnavut kongresinin açıldığını duyurdu.<sup>60</sup> Gazetenin birkaç gün sonraki haberinde ise, kongreye Arnavutluk'un çeşitli şehirlerinden yüz yirmi delegenin katıldığı, Arnavut siyasetinin ileri gelenlerinden Derviş Hima Bey'in kongre başkanlığına seçildiği ve kongrenin on beş gün kadar süreceği yazılıyordu.<sup>61</sup>

Bu konuda *İkdam*, 'İlbasan Kongresi' başlıklı haberinde, kongrenin Arnavutluk'un her tarafında okullar açılması meselesiyle ilgilendiğini duyurmaktaydı. Haberde açılacak olan okulların ihtiyacı olan öğretmenleri yetiştirmek üzere öncelikli olarak bir öğretmen okulunun açılmasına karar verildiği de aktarılmaktaydı.<sup>62</sup>

*Yeni Gazete* ise 'Arnavut Maarif Kongresi' başlıklı haberinde okuyucularına şunları nakletmekteydi:

“Mahallinden iş‘âr olunduğuna göre:

İlbasan'da on gündün beri mün'akıd olan Arnavut Kongresi kemâl-i ciddiyetle iş görmekte ve mekâtibe âid olan mesâil-i müşkile yavaş yavaş hal olunmaktadır. Kongre ilk teşebbüs-ü hayr olmak üzere bir dâr-ül-muallimin te'sisine karar vermiştir. Bu dâr-ül-mualliminin binasına yedi yüz lira masraf tahmin edilmiş ve erbâb-ı hamiyet tarafından hemen toplanmıştır. Arnavutların ilim ve maarife gösterdikleri bu rağbet a'dâyı me'yûs itmektedir.”

<sup>58</sup> Vickers, *a.g.e.*, s. 60.

<sup>59</sup> “Rum Patrikhanesi ve Hristiyan Arnavutlar”, *Yeni Gazete*, 28 Ağustos 1909/15 Ağustos 1325, s. 2.

<sup>60</sup> *Yeni Tasvir-i Efkâr*, 8 Eylül 1909, s. 5.

<sup>61</sup> “Arnavut Kongresi”, *Yeni Tasvir-i Efkâr*, 12 Eylül 1909, s. 6.

<sup>62</sup> “İlbasan Kongresi”, *İkdam*, 13 Eylül 1909/31 Ağustos 1325, s. 2.



Yazıda ayrıca Arnavutların gerçek bir çalışma ve gayretle anlayış seviyelerini ve zekâlarını [eğitim seviyelerini] diğer unsurlar seviyesine yükseltmek istediklerini görmekte kendilerinin iftihar ettikleri ve övündükleri dile getirilerek, onların her zaman sağ ellerini Osmanlılara yardım için uzattıkları ve her muharebede de cengâverlikler gösterdikleri hatırlatılmaktaydı. Arnavutların Osmanlı Hükümeti'ne olan eski samimi bağlılıklarını bir kez daha tekrar etmenin anlamsız olduğu ifade edilen yazıda, onların bu ilmi kongrelerini Allah'ın hayır ile başarılı kılması da temenni edilmekteydi.<sup>63</sup> Aynı gazete, 17 Eylül 1909 tarihli nüshasında ise 15 maddelik kongre kararlarını okuyucularına aktarmaktaydı.<sup>64</sup>

Kongre hakkındaki bilgilerin her geçen gün daha da netleşmesiyle birlikte, ayrıntılı haberlerin gazete sütunlarında yer aldığı da görülmektedir. Örneğin *İkdam*, bu kez Elbasan Kongresi'nin çalışmalarına son verdiğini ve kongrenin lisan meselesi üzerinde önemle durduğunu aktarmıştır. Haberde ayrıca bütün ilk ve ortaokullarda Arnavutçanın okutulmasına karar verildiği, kısa süre içerisinde Görice'de Arnavut okulları öğretmenlerinin bir toplantı yapacakları ve bu toplantıda milli bir ianenin toplanacağı duyurulmuştur.<sup>65</sup> *Yeni Tasvir-i Efkâr* ise haberinde, kongrenin 2-8 Eylül 1909 tarihleri arasında ve 120 delegenin katılımıyla gerçekleştiğini bir kez daha hatırlatmış ve akabinde maddeler halinde kongre kararlarını yayımlamıştır.<sup>66</sup>

Dönemin önemli yayın organlarından ve İttihat ve Terakki'nin sözcüsü gibi hareket eden *Tanin* de kongreye duyarsız kalmamıştı. Nitekim gazetenin 17 Eylül 1909 tarihli nüshasında yer alan 'Arnavutluk Ahvali' başlıklı haberinde, Elbasan şehrinde toplanan ve çalışmalarına son veren kongrenin okullar meselesini ele aldığı aktarılmıştır. Habere göre kongrede ilkokul ve özel okulların programları, Arnavut mektepleri için bir cemiyet oluşturulması ve Görice Kasabası'nda milli bir yardım sandığının kurulması konuları karara bağlanmıştır.<sup>67</sup> Aynı gazete bir sonraki sayısında ise yorumsuz olarak 15 maddelik kongre kararlarını yayımlamıştır.<sup>68</sup> *Sabah* gazetesi de 17 Eylül 1909 tarihli nüshasında 'Arnavut Kongresi Mukarreratı' başlığıyla verdiği haberinde, konuyla ilgili olarak hiçbir değerlendirmede bulunmadan doğrudan kongre kararlarını okuyucusuna aktarmayı tercih etmiştir.<sup>69</sup>

<sup>63</sup> "Arnavut Maarif Kongresi", *Yeni Gazete*, 14 Eylül 1909/1 Eylül 1325, s. 2.

<sup>64</sup> "Arnavut Kongresi Mukarreratı", *Yeni Gazete*, 17 Eylül 1909/4 Eylül 1325, s. 2.

<sup>65</sup> "Arnavutluk Ahvali", *İkdam*, 17 Eylül 1909/4 Eylül 1325, s. 3.

<sup>66</sup> "Arnavutluk-İlbasan Kongresi", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, 17 Eylül 1909, s. 8-9.

<sup>67</sup> "Arnavutluk Ahvali", *Tanin*, 17 Eylül 1909/4 Eylül 1325, s. 2.

<sup>68</sup> "Arnavutluk Kongresi Mukarreratı", *Tanin*, 18 Eylül 1909/5 Eylül 1325, s. 3, 4.

<sup>69</sup> "Arnavut Kongresi Mukarreratı", *Sabah*, 17 Eylül 1909/4 Eylül 1325, s. 2.

Kongrenin sona ermesinden kısa bir süre sonra *Yeni Tasvir-i Efkâr*'da 'İlbasan Kongresi' başlığıyla bir makale yayımlanmıştır. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında gerek basında gerekse halk arasında Arnavutlar hakkında çeşitli görüşlerin ileri sürüldüğüne değinilen makalede, meseleye birkaç noktadan bakılması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Osmanlı ordularıyla Arnavutların karşılaşmalarının kısa tarihine değinilen makalede, İslamiyet'i kısmen kabul etmiş olan Arnavutlarla Türklerin sürekli kaynaşmalarının işin gereği olduğu görüşüne yer verilmiştir. Yazıda ayrıca Arnavutların kabul ettikleri İslam'a eski inançlarını katmaktan geri kalmadıklarını hatırlatılarak, hükümetin bu duruma ilgisiz ve kayıtsız kalmasının bir sonucu olarak Arnavutların hâlâ dillerini ve geleneklerini muhafaza edebildikleri ifade edilmiştir. Makalenin devamında Elbasan Kongresi'ne de değinilerek, bu kongreden 'Lisan Kongresi' olarak bahsedilmiş ve eğitimin ilerlemesi ve yükselmesi için bazı kararlar almak üzere toplanan kongrenin arzu edilen iyi sonuçları verecek mahiyette olduğu savunulmuştur. Kongrenin aldığı çeşitli kararlar arasında bir darülmualimin kurulması, değişik yerlerde özel okullar açılması, ziraat okullarının kurulması gibi Arnavutların irfanlarını ve kültürlerini yükseltecek hususların yer aldığı aktarılmıştır. Makalede keza Arnavutları buldukları üzüntülü durumdan kurtaracak şeyin eğitim olduğuna dikkat çekilmiştir. Hükümetin eğitim konusunda daha birkaç sene toplumun bireylerine gereği kadar yardım edemeyeceğinin üzüldüğü ifade edilerek, kongrenin memleket hakkında çok faydalı bir girişim olarak bilinmesi istenmiştir. Kongrenin tam bir samimiyetle takdir edilmesi gerektiğine vurgu yapılmış ve bunun bir görev olduğu savunulmuştur. Makalede son olarak Arnavutların Osmanlı vatanına olan bağlarının sanıldığı kadar zayıf olmadığına dikkat çekilmiş ve kendilerinin Arnavutlara gösterecekleri güvenin, Arnavutların kendilerine olan bağlılıklarını kuvvetlendireceği ifade edilmiştir.<sup>70</sup> *Yeni Tasvir-i Efkâr*'ın bu makalesinde Arnavutların eski geleneklerini İslâm dinine kattıkları hatırlatılarak, Osmanlı yönetiminin bu duruma kayıtsız kalmasının Arnavutların dillerini ve geleneklerini muhafaza edebilmelerinde etkili olduğu görüşü savunulmuştur. Böylece Arnavut dilinin ve geleneklerin korunduğu ifade edilmek istenmiştir. Makalede Arnavutların eğitimi üzerinde durulması ve Elbasan Kongresi'nin bu konuda bir fırsat olarak görülmesi önemlidir. Arnavutların bu tarz çalışmalarının takdir edilmesi ve kendilerine yönelik karşılıklı güvene vurgu yapılması ise dikkat çekicidir. Bu dönemde Balkan coğrafyasındaki hassas dengeler göz önüne alındığında, kongre ve Arnavutlar hakkında mümkün oldukça olumlu değerlendirmelerde bulunulduğu gözden kaçmamaktadır.

<sup>70</sup> "İlbasan Kongresi", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, 17 Eylül 1909, s. 8-9.

Elbasan Kongresi ve kararlarının yansımaları yalnızca Osmanlı basını ile sınırlı değildi. Dönemin Arnavutça yayımlanan gazetelerinden *Liria* (Hürriyet), *Lidhja Ortodokse* (Ortodoks Birliği) ile Amerikan misyonerliğinin merkezi konumundaki Boston’da yayımlanan *Sun* (Dielli) gazeteleri de sayfalarında kongre çalışmalarına geniş yer vermişti.<sup>71</sup> Elbasan Kongresi’nin üzerinden henüz birkaç ay geçmişti ki kongreye Selanik delegesi olarak katılan *Liberja* gazetesi başyazarı Mithat Fraşeri Bey, Arnavut Başkim Kulübü’nde bir konferans düzenledi. Kongre kararlarının ve doğuracağı sonuçların uzun uzadıya aktarıldığı etkinlikte, eğitimle ilgili maddeler bir sıra dâhilinde sunuldu. Mithat Bey’in aktardıklarına göre kongrede ilk olarak, Arnavutluk’ta okul açmak için bir cemiyetin oluşturulması kararlaştırılmıştı. Bu cemiyet Görice’de kurulacak ve adı da ‘Arnavut Mekâtib Cemiyeti’ olacaktı. Cemiyetin kuruluş amacı ise Arnavutluk’ta okulların kurulmasını ve yönetilmesini sağlamaktı. Sadece mahalli yardımlarla çalışacak olan Cemiyet, eğitim esnasında ihtiyaç duyulan kitapların basım ve dağıtımına yardımcı olacaktı. İkinci olarak kongrenin yapıldığı şehir olan Elbasan’da, idadi derecesinde bir okul açılacak ve okulda darülmualimin hizmetini yerine getirecek şekilde dersler verilecekti. Okul hem yatılı, hem gündüz faal olacaktı. Gündüz eğitime gelen öğrenciler ücretsiz olacak, fakat yatılı öğrenciler ücret ödeyeceklerdi. Okula ilk etapta ücretsiz olarak on öğrenci kabul edilecek ve yalnızca idadi derecesinde altı sınıfı içine alacaktı. Arnavut kulüpleri hakkında bir nizamname hazırlanarak, bu kulüplerin bütün çalışmalarını eğitimin yaygınlaşmasına, sanayi ve ziraatın ilerlemesine hasretmesi sağlanacaktı. Bunun gerçekleşebilmesi için ise gerekli olan araçların sarf edilmesi konusunda kulüplerin teşvik edilmesi kararlaştırılmıştı. Mithat Bey, konferansın sonunda kongrenin Arnavutluk’un ihtiyaç duyduğu bayındırlık ve ilerleme konularına özellikle önem verdiğini dile getirmiş ve her şeyden önce eğitim ve uygarlaşma konularında çalışmalar yapılmasının kongrede benimsendiğini aktarmıştır.<sup>72</sup> Mithat Bey’in vurguladığı gibi Elbasan Kongresi, Arnavutların eğitim alanında yapacakları faaliyetlerin masaya yatırıldığı ve bu konuda atılacak adımların yol haritasının çizildiği bir toplantıydı.

<sup>71</sup> Sokol Gjevori, “Educational and Cultural Traditions in Elbasan During the Nineteenth Century–1912”, *European Scientific Journal*, Vol. 10, 2011, s. 141-143; Majlinda Peza, “Reflections on Movement Patriotic in Elbasan in the Years 1909-1910”, *European Journal of Inter Disciplinary Studies*, Vol. 1, No. 1, (2015), s. 119 ve Manola Myrta, “The Congress of Elbasan and Its Attitude Toward Elbasanist”, *the 2nd International Conference on Research and Education–‘Challenges Toward the Future’ (ICRAE2014), 30-31 May 2014*, University of Shkodra “Luigj Gurakuqi”, Shkodra, Albania, ICRAE2014 Conference-Paper Proceedings.

<sup>72</sup> “Rumeli Ahvalı”, *Yeni Tasvir-i Efkâr*, 3 Kanun-ı Evvel 1909, s. 5-6.

Elbasan Kongresi hakkında değerlendirmelerde bulunan Şevket Süreyya Aydemir de bu kongrenin gerçekte bir hazırlık ve istişare toplantısı olduğunu ve bir milli dayanışma havası içerisinde geçtiğini savunur. Aydemir'e göre kalabalık bir unsurun kendi bölgesinde okullar açması ve bu okullarda Türkçe ile beraber kendi dilini okumak ve kendi dilinde yayınlar yapmak istemesi çok doğaldı. Hatta böyle bir çözüm yolu, Osmanlılar için Arnavutluk'ta dahi olsa diğer milliyetlere karşı bir dayanak da olabilirdi.<sup>73</sup>

### Sonuç

Diğer Balkan ulusları gibi Arnavutlar, Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu milliyetçilik akımının etkisiyle, özgürlükleri yolunda zaman zaman kongreler düzenleyerek, eğitim ve kültür alanlarında çalışmalarda bulunmuşlardır. Nitekim bunların en önemlilerinden biri olan Elbasan Kongresi'yle, eğitim alanında yapacakları faaliyetleri masaya yatırmışlar ve bu konuda kendilerine bir yol haritası çizmişlerdir. Kongre sonrasında yapılan çalışmalar da bunun açık birer göstergesi niteliğindedir. Kongre'de Arnavutça ders verebilecek öğretmenlerin yetiştirileceği bir öğretmen okulunun açılmasına karar verilmesi, gelecek kuşakların Arnavutça eğitim sayesinde 'ulusal kimlik' bilinciyle yetiştirilmelerinin hedeflendiğini göstermesi açısından önemlidir. Kongre kararlarına dayanılarak oluşturulan 'Përparim Cemiyeti' de o zamana kadar koordinesiz bir şekilde yürütülmekte olan okul kurma girişimlerini tek çatı altında toplamıştır. Böylece eğitim alanında kaydedilecek ilerlemeler için uygun bir imkân da sağlanmış oluyordu. Përparim Cemiyeti'nin yanında kulüplerin, derneklerin ve vatandaşların desteğiyle gelişecek bir yardım sandığının oluşturulması ise Arnavutlar arasındaki işbirliğinin, yardımlaşmanın ve dayanışma duygusunun geliştirilmesi açısından ehemmiyet arz etmekteydi.

Dönemin Osmanlı basınında 'Arnavut Maarif Kongresi' olarak adlandırılan Elbasan Kongresi'yle, Arnavutların Manastır Kongresi'ndeki tercihi olan Latin alfabesi bir kez daha tasdik edildi. Diğer yandan hem Gegalar hem de Toskalar için ortak bir 'yazın dili' oluşturabilmek amacıyla Elbasan lehçesinin benimsenmesiyle,

<sup>73</sup> Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa 1908-1914*, C. 2, 10. bs. Remzi Kitabevi, İstanbul 2006, s. 198-199, 252. Aydemir, eserinde söz konusu kongrenin tarihini 20-26 Ağustos 1909 olarak vermektedir. Ancak bu tarih Rumi 20-26 Ağustos 1325 olmalıdır. Aydemir, ayrıca kongre sonunda hükümete 12 maddelik bir talepler listesinin sunulduğunu ve listenin son maddesinde de taleplerin karşılanmaması halinde Arnavutların ortak bir direniş hareketi konusunda karar aldıklarının duyurulduğunu aktarmaktadır. Oysa gerek arşiv belgeleri, gerekse dönemin gazeteleri tarandığında Arnavutların kongre sonunda 15 maddelik bir karar metnini ilan ettiği görülmektedir. Karar metni incelendiğinde ise Arnavutların direniş hareketi içerisinde olacaklarına dair bir hüküm de yoktur.

Arnavutluk'un kuzeyi ve güneyi arasında güçlü bir bağ kurulması amaçlanıyordu. Ulusal bir devlet oluşumunun en önemli unsurunun "milli bir dil ile milli bir eğitim" anlayışı inşa etmek olduğu göz önüne alındığında, Elbasan Kongresi'ndeki girişimleriyle Arnavutların bu ekseninde hareket ettikleri, farklı din ve mezheplere mensup soydaşlarını birleştirici yönde kararlar aldıkları görünüyordu.

## KAYNAKLAR

### **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri**

*Maarif Nezâreti Mektûbî Kalemi (ME MKT.)* Dosya No: 1141 / Gömlek No:13.

### **Gazeteler**

*İkdam*

*Tanin*

*Yeni Tasvir-i Efkâr*

*Yeni Gazete*

*Sabah*

### **Kitaplar ve Makaleler**

Alpan, Necip P., *Albanolojinin Işığında: Arnavut Alfabeti Nasıl Doğdu?*, y.y., Ankara 1979.

\_\_\_\_\_, *Tarihin Işığında Arnavutluk*, Kardeş Yayınları, Ankara 1975.

Ateş, Sabri, *Tunalı Hilmi Bey Osmanlı'dan Cumhuriyete Bir Aydın*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2009.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa 1908-1914*, C. 2, 10. bs. Remzi Kitabevi, İstanbul 2006.

Ayni, Mehmet Ali, *Ulusçuluk (Milliyetçilik)*, Peva Yayınları, İstanbul 1997.

Bartl, Peter, *Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, çev. Ali Taner, Bedir Yayınları, İstanbul 1998.

Bilmez, Bülent, "Arnavut Dil-Ulusçuluğu ve Alfabe Tartışmalarında İlk Zirve, 100. Yılında Manastır Kongresi (14-22 Kasım 1908)", *Toplumsal Tarih*, S. 179, Kasım 2008, ss. 22-31.

Bozboru, Nuray, "Arnavut Milliyetçiliğinin Doğuşu, Gelişimi ve Günümüze Etkileri", *Avrasya Dosyası* (Balkanlar Özel), C. 14, S. 1, 2008, ss. 111-158.

- \_\_\_\_\_, “Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi”, *Balkanlar El Kitabı, C. 1: Tarih*, Yay. Haz. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, KaraM&Vadi Yayınları, Ankara 2006, ss. 568-588.
- \_\_\_\_\_, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, Boyut Kitapları, İstanbul 1997.
- Clayer, Nathalie, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri Avrupa’da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, çev. Ali Berktaş, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.
- Çelik, Bilgin, *İttihatçılar ve Arnavutlar II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*, Büke Kitapları, İstanbul 2004.
- Dako, A. Christo, *Albania: The Master Key to the Near East*, Vol. 1-4, E. L. Grimes Company, Boston, Massachusetts, 1910.
- Elsie, Robert, *Albanian Literature: A Short History*, I. B. Tauris, London 2005.
- Emecen, Feridun M., *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- Ergün, Mustafa, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yayınları, Ankara 1996.
- Fraşeri, Şemsettin Sami, *Kamüsü’l-âlâm*. C. 1, Mihran Matbaası, İstanbul 1306/1889.
- Gawrych, George, *The Crescent and the Eagle, Ottoman Rule, Islam and the Albanians 1874-1913*, I. B. Tauris, London 2006.
- Georgeon, François, *Sultan Abdülhamid*, çev. Ali Berktaş, 2. Bs. İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- Gjevori, Sokol, “Educational and Cultural Traditions in Elbasan During the Nineteenth Century-1912”, *European Scientific Journal*, Vol. 10, (2011), ss. 136-144.
- Hacısalihoğlu, Mehmet, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.
- İlhan, Faruk, “Debre Kongresi”, *Simurg Dergisi*, S.1, (Ekim 1999), ss. 200-248.
- İrtem, Süleyman Kani, *Meşrutiyetten Mütarekeye, Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküş Yılları 1909-1918*, Temel Yayınları, İstanbul 2004.
- Jacques, Edwin E., *The Albanians an Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, McFarland Publishers, North Carolina 1995.
- Jelavich, Barbara, *History of the Balkans, Twentieth Century*, Vol. 2, Cambridge University Press, Cambridge 1985.
- Kihtir, Tuğrul, *Balkanların Osmanlı Tarihi 1352-1913*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2015.

- Kuran, Ahmed Bedevi, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakki*, Tan Matbaası, İstanbul 1948.
- Külçe, Süleyman, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, Ticaret Basımevi, İzmir 1944.
- Myrta, Manola, “The Congress of Elbasan and Its Attitude Toward Elbasanisht”, *The 2nd International Conference on Research and Education—‘Challenges Toward the Future’ (ICRAE2014)*, 30-31 May 2014, University of Shkodra “Luigj Gurakuqi”, Shkodra, Albania, ICRAE2014 Conference-Paper Proceedings.
- Peza, Majlinda, “Reflections on Movement Patriotic in Elbasan in the Years 1909-1910”, *European Journal of Inter Disciplinary Studies*, Vol 1, No. 1, (2015), ss. 117-122.
- Prifti, Kristaq, *Historia E Popullit Shqiptar, Rilindja Kombëtare, Vëllimi I Dytë*, Vitet 30 të shek. XIX–1912, Toena, Tiran 2002.
- Shpuza, Gazmend, “Millet Sistemi Çerçevesinde Arnavutların Durumu”, *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 1999, ss. 294-311.
- Sinno, Abdurrauf, *Osmanlı'nın Sancılı Yıllarında Araplar-Kürtler-Arnavutlar 1877-1881*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2011.
- Skendi, Stavro, *The Albanian National Awakening 1878-1912*, Princeton University Press, Princeton 1967.
- Somel, Selçuk Akşin, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- \_\_\_\_\_, “Arnavut Milliyetçiliği, Bâbı âli ve İstanbul Ekümenik Patrikhanesi”, *Tarih ve Milliyetçilik*, Mersin 2007, ss. 327-340.
- Sönmez, Banu İşlet, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- Şıvgın, Hale, “İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifakını Hızlandırmadaki Rolü”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Vol. 6, No 11, (2012), ss. 1-15.
- \_\_\_\_\_, “Arnavutlarda Milli Bilincin Gelişme Sürecinde Yaşanan Siyasi Olaylar”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 147, (Aralık 2003), ss. 131-152.
- Türkiye 1908, İngiliz Büyükelçisi Sir Gerard Lowther'in 1908 yılı Türkiye Raporu*, çev. Halil Ersin Avcı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Basımı, Çanakkale 2003.
- Vickers, Miranda, *The Albanians: A Modern History*, I. B. Tauris, London 2006.
- Yakut, Kemal, “Arnavutluk Bağımsızlık Hareketinde Alfabe ve Eğitim Tartışmaları”, *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, Tiran Arnavutluk, 4-7 Aralık 2003, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 2006, ss. 29-53.